

**TENK Å KOMME HIT
FRA LILLE BERGEN!***

* Imagine coming here
from little Bergen!

PARIS, CA. 1265, ET UKJENT VERTSHUS*

* An unknown inn

På 1200-tallet hadde Bergen rundt 10 000 innbyggere, Paris opp mot 150 000. Under de gedigne gotiske katedralene hadde Paris tre hundre støyende, tettpakkede og illeluktende gater. Det skulle være plass til to vogner i bredden, allikevel ble det stadig trafikkork. Pottemakerne, slakterne, skredderne og fiskehandlerne, alle hadde de sine egne distrikter. Byen hadde også 26 offentlige bad, 28 bokhandlere og et utall av vertshus, de parisiske tavernaene.

Og studenter. Tusener av dem, fra hele Europa. Ofte innlosjert i kummerlige boliger. Som i dag var mange flittige og ryddige, men for noen skled det nok litt ut. Det hendte faktisk at gjenger av studenter skapte frykt i byen.

In the 13th century, Bergen had around 10,000 inhabitants, while Paris had up to 150,000. In the shadow of its huge Gothic cathedrals, Paris had three hundred noisy, crowded and smelly streets. There was supposed to be enough room for two carts to pass each other, but traffic was constantly coming to a standstill. Potters, butchers, tailors and fishmongers all had their own districts. The city also had 26 public baths, 28 book shops and a myriad of inns, the Parisian taverns.

And students. Thousands of them, from all over Europe. Often with lodgings in miserable houses. Like today, many students were diligent and organised, while others were less so. In fact, there were times when gangs of students struck fear in the city.

EN GOD FEST ER LETT Å FÅ ØYE PÅ. MEN KJENNER DU IGJEN DENNE?

VI HAR LATT OSS INSPIRERE AV ET KLASSISK BERGENSK FESTBILDE, MALT PÅ 1700-TALLET AV MATHIAS BLUMENTHAL. OPPRINNELIG HANG BILDET I STUEN HOS FAMILIEN FASMER I STRANDGATEN, MEN I DAG FINNER DU DET I RASMUS MEYERS SAMLINGER.*

* It's easy to spot a good party, but do you recognise this one? We have been inspired by a classic painting of a party in Bergen, painted in the 18th century by Mathias Blumenthal. The picture originally hung in the living room of the Fasmer family in Strandgaten, but is now part of the Rasmus Meyer Collection.

AUDUN HUGLEIKSSON VAR SIKKERT EN FLITTIG STUDENT.

MEN NOE AV DET SPENNENDE STUDENTERLIVET FIKK HAN NOK OGSÅ MED SEG. HER I TAVERNAEN ER DET MYE Å KOSE SEG MED FOR EN KJEKKAS FRA NORGE. TAVERNAENE SERVERTE GJERNE STEKT KJØTT, BRØD OG OST, MEN FØRST OG FREMST VIN. KVINNER SKULLE VISST HELST HOLDE SEG UNNA, MEN HER HAR AUDUN MØTT EN HYGGELIG DAME.*

* Audun Hugleiksson was probably a diligent student but no doubt experienced some exciting times as a student too. There's plenty to enjoy here in the tavern for a good looking guy from Norway. Many of the taverns served roast meat, bread and cheese, but first and foremost wine. Women were not supposed to go to taverns but here we see that Audun has met a nice lady.

HELDIGE

ABSALON BEYER!*

* Lucky Absalon Beyer!

KØBENHAVN 1547, BISKOP PEDER PALLADIUS' HUS*

* Bishop Peder Palladius's house

Da Absalon kom til København for å studere fikk han bo i huset til Peder Palladius. Peder var biskop på Sjælland og professor. Han ledet mye av arbeidet med å innføre protestantismen i Danmark-Norge. Blant annet var det her det ble jobbet for harde livet med å lage en bibel folket kunne lese selv – på dansk!

Lucky Absalon Beyer! When he arrived in Copenhagen to study, he lived in the house of Peder Palladius. Peder was the bishop of Zealand and a professor. He was largely responsible for introducing Protestantism to Denmark-Norway. This house is where all the hard work went into making a Bible that people could read for themselves – in Danish!

**ABSALON BEYER BLE
VÆRENDE I KØBENHAVN I FEM ÅR.
DA HAN KOM HJEM TIL BERGEN HADDE
HAN TATT MAGISTERGRADEN.***

* Absalon Beyer stayed in Copenhagen for five years. When he returned to Bergen, he had completed his doctorate.

***ABSALON ARBEIDER
HAN OGSÅ, MEN ER NOK GANSKE
OPPTATT AV PEDERS NORSKE
TJENESTEJENTE, ANNE PEDERSDATTER.****

* Absalon is also working but is probably rather distracted by Peder's Norwegian maid.

VED BORDET ER STEMNINGEN PÅ TOPP!

SVENNENE TIL PEDER OVERSETTER BIBELN TIL DANSK. UTGANGSPUNKTET ER IKKE DEN LATINSKE BIBLIA VULGATA, MEN MARTIN LUTHERS MER LESERVENNELIGE OG MORSOMME TYSKE VERSJON. RESULTATET BLE LETTLEST OG FINT, OG KOM TIL Å SETTE PREG PÅ DET SOM SKULLE BLI MODERNE DANSK OG NORSK.*

* The atmosphere at the table is first-rate! Peder's journeymen are translating the Bible into Danish. It is not based on the Latin *Biblia Vulgate*, but on Martin Luther's more reader-friendly and fun German version. The resulting text was nice and easy to read, and it left its mark on what would become modern Danish and Norwegian.

GJESTEN BORTE VED GOBELINEN ER PEDERS GAMLE VENN, BISKOP GJEBLE PEDERSSØNN FRA BERGEN. DET ER HAN SOM BETALER FOR ABSALON SINE STUDIER.*

* The guest over by the tapestry is Peder's old friend, Bishop Gjeble Pederssønn from Bergen, who paid for Absalon's studies.

**TENK SÅ STOLT HAN
MÅ HA VÆRT!***

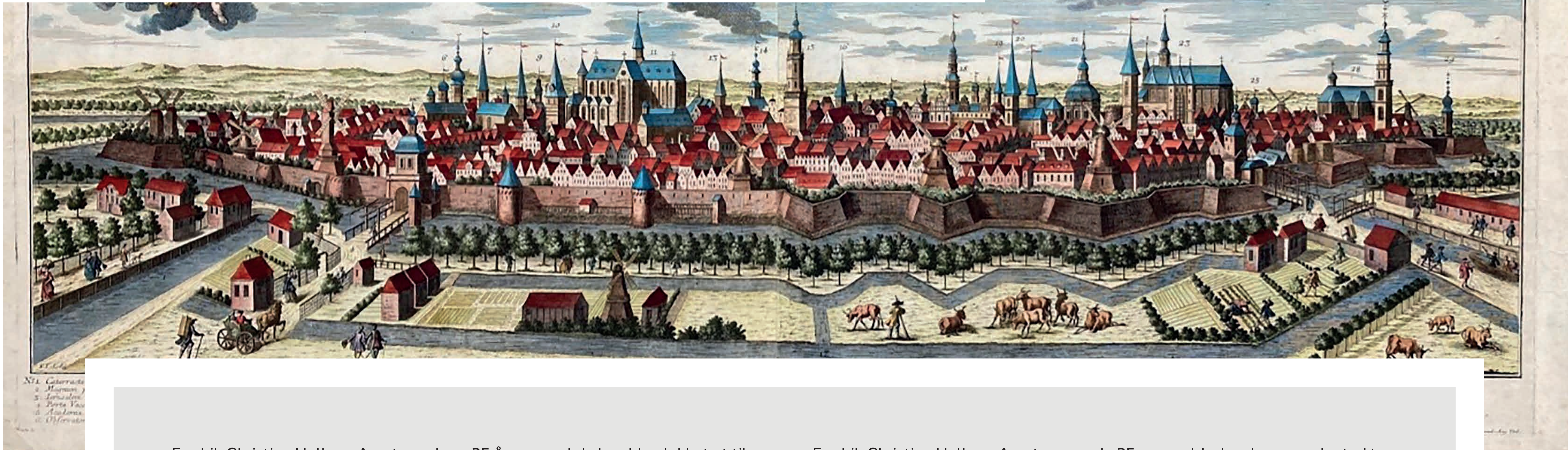

* Imagine how proud
he must have been!

LEIDEN, VINTEREN 1759, PIETER VAN MUSSCHENBROEKS LABORATORIUM*

* Pieter van Musschenbroek's laboratory

Fredrik Christian Holberg Arentz var bare 25 år gammel da han ble plukket ut til å være med på Den kongelige danske ekspedisjon til Arabia.

«Få gjort så mange oppdagelser for vitenskapen som mulig», hadde kongen sagt. Arentz skulle være med som fysiker, derfor dro han til universitetet i Leiden for å forberede seg. Her fikk han være eleven til den berømte fysiker Pieter van Musschenbroek.

Fredrik Christian Holberg Arentz was only 25 years old when he was selected to take part in the Royal Danish Expedition to Arabia.

The king had said 'make as many discoveries for science as possible'. Arentz was to participate as a physicist, so he went to the University of Leiden to prepare. He studied under the renowned physicist Pieter van Musschenbroek.

**MUSSCHENBROEK VAR
BERØMT SOM DEN FØRSTE SOM
GREIDE Å LAGRE ELEKTRISITET --
I DEN SÅKALTE LEIDENERFLASKEN.**

**UNDERVEIS VAR DET NOK NOEN
SOM FIKK STØT.***

*A few years earlier, Musschenbroek secured his fame by being the first to store electricity – in a so-called Leyden jar. No doubt with a few electric shocks along the way.

PÅ 1700-TALLET VAR IKKE DE VITENSKAPELIGE DISIPLINENE SÅ ADSKILTE SOM I DAG.

ARENTZ OG MUSSCHENBROEK DISKUTERER SYSTEMA NATURAE, SYSTEMET SVENSKEN LINNÉ NETTOPP HAR LAGET FOR ZOOLOGI OG BOTANIKK. EN AV ARENTZ FØRSTE ELEVER I BERGEN, MARTIN VAHL, KOM EN DAG OG VISTE HAM ET VELDIG FLOTT HERBARIUM. HAN BLE SENDT TIL VIDERE STUDIER HOS LINNÉ I UPPSALA.*

*In the 18th century, the scientific disciplines were not as distinct as they are today. Arentz and Musschenbroek discussing Systema Naturae, the system recently created by the Swede Linnaeus for zoology and botany. One of Arentz's first students in Bergen, Martin Vahl, one day showed him an excellent herbarium and was sent to study under Linnaeus in Uppsala.

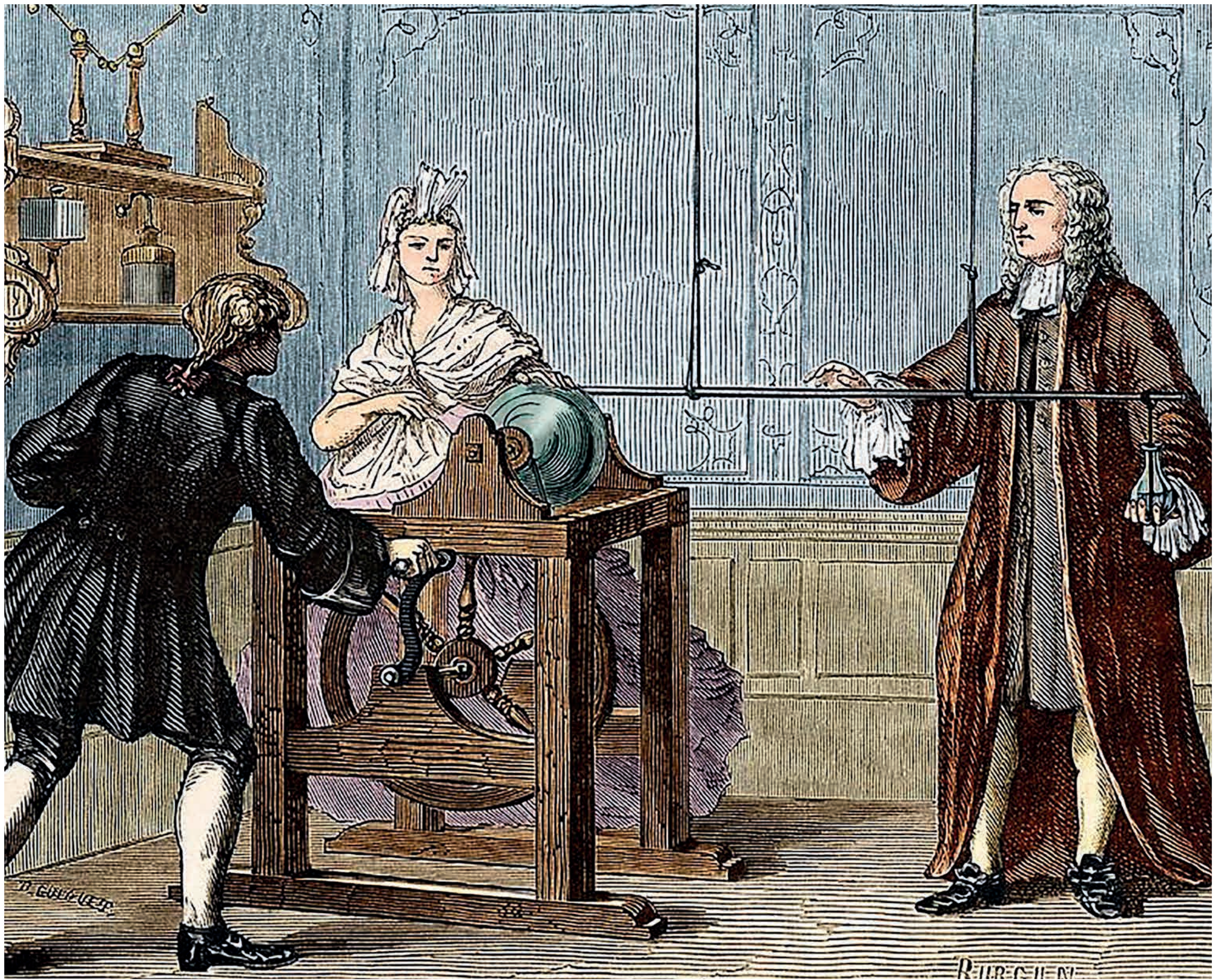
MEN HVEM ER DAMEN?

PÅ 1700-TALLET HADDE KVINNER FORTSATT IKKE ADGANG TIL UNIVERSITETSSTUDIER. I OPPLYSNINGSTIDEN SPILTE SAMTIDIG NOEN RIKE KVINNER VIKTIGE ROLLER SOM VERTSKAP FOR SALONGENE, VELGJØRERE OG SMARTE SAMTALEPARTNERE FOR TIDENS INTELLEKTUELLE HERRER. ER DET EN AV DE SOM ER INNOM HER?

TREKANTHATTEN SKULLE MANGE ÅR SENERE BLI ET VAREMERKE FOR REKTOR ARENTZ.*

* But who is the lady? In the 18th century, women were still not allowed to study at universities. However, during the Age of Enlightenment, some wealthy women played important roles as hosts of salons, benefactors and astute conversation partners for the intellectual gentlemen of the time. Is it one of those ladies we can see here? Many years later, Rector Arentz would become synonymous with the tricorne hat.

$$F=MA$$

NEWTONS ANDRE LOV SIER AT NÅR ET LEGEME BLIR PÅVIRKET AV ÉN ELLER FLERE KREFTER, VIL DET FÅ EN AKSELERASJON I DEN RETNINGEN KREFTENE VIRKER. SUMMEN AV KREFTENE PÅ LEGEMET ER LIK LEGEMETS MASSE GANGER DETS AKSELERASJON.

ISAAC NEWTON VAR «DET VISESTE MENNESKET VERDEN TIL NÅ HAR FØDT», HEVDET MUSSCHENBROEK. SOM UNG HADDE HAN MØTT NEWTON I LONDON. SENERE, PÅ 1720-TALLET, LAGET HAN EN LÆREBOK I FYSIKK SOM BLE EN MYE BRUKT INTRODUKSJON TIL NEWTONS LÆRE FOR EUROPEISKE STUDENTER. ARENTZ TOK MED SEG ET EKSEMPLAR HJEM, SOM DU KAN SE HER I UTSTILLINGEN.*

* Musschenbroek proclaimed that Isaac Newton was 'the wisest human being the world has ever seen'. As a young man, he had met Newton in London. Later, in the 1720s, he made a textbook on physics that became a widely used introduction to Newton's teachings for European students. Arentz brought a copy home with him, which you can see here in the exhibition.

**DETTE GJORDE INNTRYKK!
VAR DET DERFOR BERGEN
FIKK SITT EGET MUSEUM?***

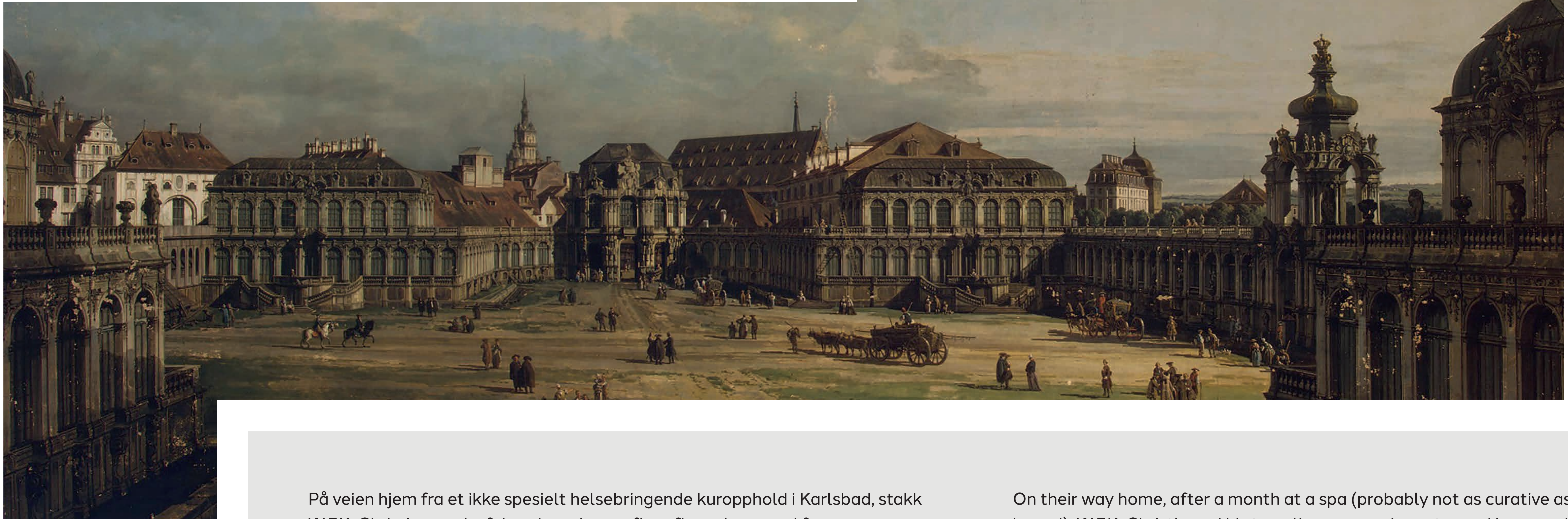

* This made quite an impression! Is this how Bergen got a museum?

DRESDEN, 1 SEPTEMBER 1823, DET KONGELIGE NATURALIEKABINETT*

* The Royal Cabinet of Natural History

På veien hjem fra et ikke spesielt helsebringende kuropphold i Karlsbad, stakk W.F.K. Christie og reisefølget hans innom flere flotte byer med fine museer. I Dresden møtte de kunstmaleren J. C. Dahl, som ingen hadde sett hjemme i Bergen på 13 år. Han guider dem gjennom byens gedigne skattkamre og museer. Etter å ha opplevd kunstgallerier, rustkammeret og «Grünes Gewölbe», er de nå kommet til naturhistorisk museum i Zwinger-palasset.

On their way home, after a month at a spa (probably not as curative as they hoped), W.F.K. Christie and his traveling companions stopped in several cities that had wonderful museums. In Dresden, they met J. C. Dahl, who had left Bergen in 1810 to become an artist. He was their guide through the city's vast treasures and museums. After experiencing art galleries, the armoury and Grünes Gewölbe museum, they have now arrived at the Natural History Museum in the Zwinger Palace.

CHRISTIE HADDE STORE DAGER I MUSEENE; «DER FANTES MANGE SKJØNNE PERTREFACTA, OG DERIBLANDT EN MEGET STOR EGESTAMME,..: ELEPHANT TÆNDER FRA SIBIRIEN: ET I STEEN LIGGENDE CROCODIL-SKELET, FUNDEN VED WÜRTEMBERG:..» . DESSUTEN VAR DET OGSÅ «...ET BETYDELIGT ANTAL FUGLE, ISÆR AF PARADISFUGLE, FASANER OG COLIBRIER: EN BOACONSTRUCTOR, 30 FOD LANG: EN LIDEN BRILLESLANGE: 7 SKJØNNE ADMIRALER, HVORIBLANDT EN, SOM SKAL VÆRE MEGET SJELDEN,..» .*

* Christie greatly enjoyed his visits to the museums; 'There were many lovely petrifications, and among them a very large oak trunk.; Elephant teeth from Siberia; a fossilised crocodile skeleton, found at Würtenberg..'. Moreover, there was '...a significant number of birds, especially birds of paradise, pheasants and hummingbirds; a boa constrictor, 30 foot long; a small Indian cobra; 7 lovely admiral butterflies, one of which is said to be very rare..'.*

FRIEDRICH OG APOTEKER MONRAD MÅ HA HATT FANTASTISKE MÅNEDER PÅ REISE GJENNOM EUROPA MED STIFTSAMTMANNEN. MONRAD PASSET PÅ, HADDE NOEN MEDISINER («REFRIGERANTIA») PÅ LUR NÅR CHRISTIE VAR UVEL. ELLERS SYNES HAN Å HA GÅTT I «COMEDIERNE» OVERALT HVOR HAN KOM. DA CHRISTIE STIFTET MUSEUM HJEMME I BERGEN VAR MONRAD MED I DIREKSJONEN. FRIEDRICH, SOM TIL DAGLIG HOLDT TIL PÅ BRYGGEN, GLEDET SEG STORT OVER HVOR LANGT HAN KOM MED BERGENSK TYSKNORSK GATESPRÅK.*

* Friedrich and apothecary Monrad must have enjoyed wonderful months travelling through Europe with the county governor. Monrad looked after Christie and had medication ('refrigerantia') at hand when Christie was unwell. Otherwise, he seems to have gone to see 'comedies' everywhere he went. When Christie founded a museum in Bergen, Monrad was one of the directors. Friedrich, who worked at Bryggen, was delighted at how far he got using his local German-Norwegian street language.

BERGENSERE PÅ MUSEUMSTUR. FRA VENSTRE MOT HØYRE: FRIEDRICH, TJENER OG KUSK. WILHELM FRIMANN KOREN CHRISTIE, SYKEMELDT STIFTSAMTMANN. GEORG HERMAN MONRAD, APOTEKER. JOHAN CHRISTIAN CLAUSEN DAHL, KUNSTMALER. DAHL VAR OGSÅ KJENT FOR SITT VAKRE HÅR. LYSE, TETTSITTENDE BUKSER VAR TIDENS HØYESTE HERREMOTE! STRENGT TATT VAR DET «ET PETRIFISERET LÅRBEN AV EN MAMMUT» CHRISTIE SÅ I DRESDEN. MEN VI SYNES MAMMUTEN ER SÅ FLOTT AT DEN FORTJENER ET HELT SKJELETT.*

* The party from Bergen on a museum tour. From left to right: Friedrich (servant and coachman), Wilhelm Frimann Koren Christie (county governor on sick leave), Georg Herman Monrad (apothecary) and Johan Christian Clausen Dahl (artist). Dahl was also known for his beautiful hair. Tight-fitting, light-coloured, trousers were the height of fashion!

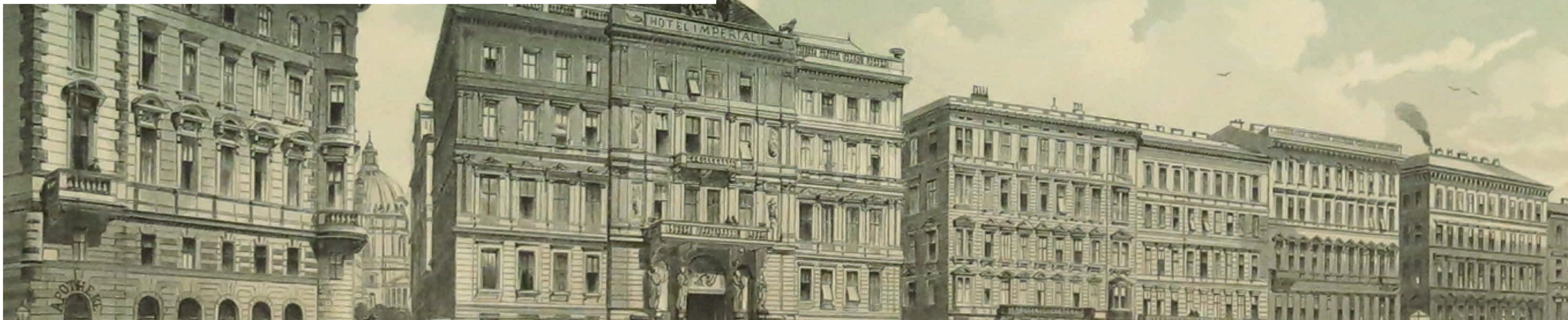
***HEIANE! ELEGANTE WIEN,
HABSBURGMONARKIETS
METROPOL!****

* OMG! How exciting to visit glamorous Vienna, the metropolis of the Habsburg Monarchy!

WIEN 1870, CAFE HOCHLEITNER

Wienerne hadde nettopp revet ringmuren rundt gamlebyen. Det ga plass til en gedigen boulevard. Her fylte de opp med elegante leilighetskomplekser og noen enorme signalbygninger. Dette var historismens høydepunkt. Operaen ble barokk, universitetet fikk renessansestil, rådhuset ble nygotisk og parlamentet klassisistisk.

Hansen storkoste seg i Wien. Vi vet han gikk på teater, kanskje var han i den nye operaen som åpnet det året? Der sto Mozarts Tryllefløyten på repertoaret. Vi tror også han testet ut de nye elegante kafeene, de fleste med «Schanigarten» (uteservering). Cafe Hochleitner åpnet i 1868, og lever fortsatt som Cafe Schwartzberg.

Tenkte Armauer Hansen litt på Bergen der han satt på kafeen? For det var jo akkurat denne elegansen man etterlignet der hjemme, særlig i Byparken og de nye brede kvartalene rundt?

The wall around the old town had just been torn down, making room for a magnificent boulevard. It was lined with elegant apartment complexes and a number of huge iconic buildings. This was the pinnacle of historicism: Vienna had a Baroque opera, a Renaissance-style university, a neo-Gothic town hall and a Classicistic parliament.

Hansen enjoyed himself immensely in Vienna. We know that he went to the theatre, maybe he also went to the new opera that opened that year? Its repertoire included Mozart's *The Magic Flute*. We can also imagine him frequenting the new elegant cafés, most of them with 'Schanigarten' (outdoor seating). Cafe Hochleitner opened in 1868 and is still around, but is now known as Cafe Schwartzberg.

Did Armauer Hansen think about Bergen while he sat in this café? It was this kind of elegance that Bergen was trying to copy, especially in Byparken and the new wide quarters around it.

* In his memoirs, Hansen writes about the talkative locals in Vienna. He has brought a book with him, but it won't be long before someone sits down beside him and starts talking.

***I MEMOARENE SINE
FOTELLER HANSEN OM DE
PRATSOMME WIENERNE.***

***HER HAR HAN TATT MED SEG EN BOK,
MEN DET ER NOK IKKE LENGE TIL
NOEN SETTER SEG NED OG
SNAPPER MED HAM.****

«FLANØREN», DEN SLENTRENDE ELEGANTE SPASERENDE OPPSTOD LANGS BOULEVARDENE I 1800-TALLETS PARIS OG WIEN. KLÆRNE VAR IKKE LENGER SÅ PERSONLIGE, MAN KLEDDER SEG ETTER MOTEN OG VISTE SEG PÅ ELEGANT VIS FREM SOM DEL AV EN KLASSE.

HER SPASERER CARL WITTGENSTEIN SAMMEN MED LEOPOLDINE MARIA JOSEFA KALMUS -- «POLDI».
DE GIFTET SEG TRE ÅR SENERE, OG FIKK NI BARN DEN YNGSTE SØNNEN LUDWIG BLE EN VERDENSKJENT FILOSOF.*

* The 'flâneur', the elegant ambling stroller, originated along the boulevards of 19th-century Paris and Vienna. Clothes were no longer a matter of personal choice. People dressed in the fashion of the day, elegantly demonstrating their class. Here, Carl Wittgenstein is walking with Leopoldine Maria Josefa Kalmus – or Poldi as she was known. They married three years later and had nine children. Their youngest son, Ludwig, became a world-renowned philosopher.

**BUCH-
HANDLUNG**

OJSANN!

***I ET BOKHANDLER-VINDU
I WIEN OPPDAGET ARMAUER HANSEN
NATURLICHE SCHÖPFUNGSGESCHICHTE, EN
INNFØRING I DARWINS UTVIKLINGSLÆRE: "ALDRI FØR
HADDE JEG LEST NOE LIGNENDE. VERDEN KOM TIL Å STÅ I ET
ANNET LYS FOR MEG ENN FØR".****

* Look! In a book shop window in Vienna, Armauer Hansen discovered *Naturliche Schöpfungsgeschichte*, an introduction to Darwin's theory of evolution: 'I had never read anything like it. I would see the world in a completely different light than before.'

**DETTE ER KJEMPE-
SPENNENDE!**

**DET GÅR JO EN LINJE FRA
ARMAUER HANSEN TIL ELIN!***

* This is so exciting!
There is a direct line
from Armauer Hansen
and his friends to Elin
and Petra and my
experiences!

BERGEN 1886, DIREKSJONSVÆRELSET, BERGENS MUSEUM*

* The directors' room, Bergens Museum

Armauer Hansen og gjengen hans! Mot slutten av 1800-tallet dannet det seg et lite, men sterkt vitenskapelig miljø ved Bergens Museum. I Bergen var man moderne empirister og positivister, i en viss opposisjon til embetsmannsuniversitetet i Kristiania.

En vinterdag i 1886 fikk tøffingene på museet besøk av fotografen Johan von der Fehr. Da måtte det poseres. Armauer Hansen setter seg ved mikroskopet og viser hvordan han satt den dagen tretten år tidligere da han oppdaget leprabasillen.

Armauer Hansen and his crew! Towards the end of the 19th century, a small but strong scientific community emerged at Bergens Museum. In Bergen, they were modern empiricists and positivists, in some contrast to the civil-service university in Kristiania.

One winter's day in 1886, the main protagonists at the museum were visited by the photographer Johan von der Fehr and were asked to pose for a photo. Armauer Hansen sits down at the microscope and shows how he was sitting on the day thirteen years earlier when he discovered the leprosy bacterium.

Foto/Photo: Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen

Herrene ved bordet:

Den elegante Jørgen Brunchorst var nettopp kommet hjem fra Tyskland med doktorgrad i botanikk. Han skulle senere bli leder av museet, stortingsmann og statsråd. Han var dessuten redaktør både for Naturen, og tidsskriftet Samtiden, som ble viktig i norsk samfunnsdebatt i hundre år etterpå.

Den unge konservator Fridtjof Nansen har reist seg så vi kan få se den fine sportsdressen han har fått designet. Den er tettsittende, god å bevege seg i, og viser frem en muskuløs kropp. To år tidligere hadde han gått på ski til Kristiania og tilbake – for å delta i hopprenn! Nå jobber han med en doktorgrad om slimålens nervesystem. Men tidenes nasjonalhelt? Grønlandsferden, Fram-ekspedisjonen, Nansen-passet og fredsprisen, dette visste de ikke noe om, de som satt rundt bordet i Bergen i 1886.

Sjefen ved bordet var nok Daniel C. Danielssen. Han var både sjefen og svigerfaren til Armauer Hansen. Danielssen var botaniker og medisiner. Som lepralege fra 1840-tallet bygget han opp både institusjonene og forskningen på lepra i Bergen. Nå har han vært leder for museet i mange år, og får ofte æren for å ha gjort det til en vitenskapelig institusjon. På 1870-tallet var han gjennom tre år med på å lede Den norske Nordhavsekspedisjonen, som skaffet til veie masse ny kunnskap om havstrømmer, fisk og andre organismer i havet utenfor Norge.

Herman Friele handlet egentlig med kaffe, men brukte nok veldig mye av tiden sin på zoologi og museumsarbeid. I årene før dette hadde han jobbet masse med å beskrive funnene fra nordhavsekspedisjonen.

The gentlemen at the table:

The elegant Jørgen Brunchorst had just returned from Germany with a doctorate in botany. He would go on to become the head of the museum, a member of parliament and a cabinet minister. He was also the editor of the journals *Naturen* and *Samtiden*, which were important to the Norwegian social debate for the next hundred years.

The young curator Fridtjof Nansen is standing, allowing us to see the smart sports suit he has had designed. It is tight-fitting, easy to move in, and shows off his muscular physique. Two years earlier, he skied to Kristiania (Oslo) and back – to take part in a ski jumping competition! Now he is working on a doctorate on the nervous system of the hagfish. But a national hero? Little did the men sitting around the table in 1886 know that he would go on to cross Greenland, lead the Fram expedition, develop the Nansen Pass and win the Nobel Peace Prize.

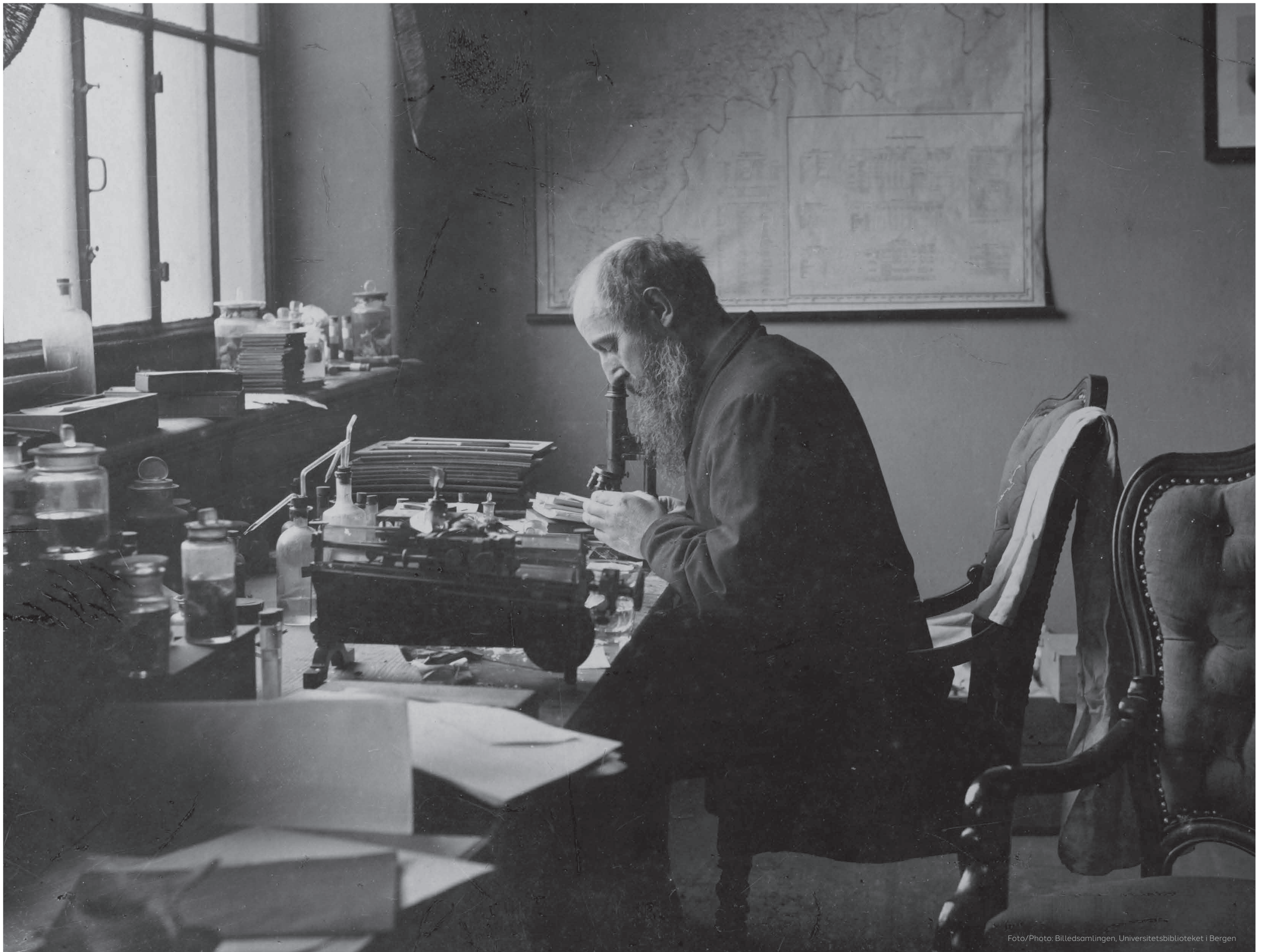
The top man at the table was probably Daniel C. Danielssen. He was the head of the museum and also the father-in-law of Armauer Hansen. Danielssen was a botanist and physician. As a leprosy doctor from the 1840s onwards, he developed the institutions and research on leprosy in Bergen. He has now been the director of the museum for many years and is often credited with making it a scientific institution. In the 1870s, he helped lead the Norwegian North Sea Expedition for three years, which provided valuable new insight into ocean currents, fish and other organisms in the sea off Norway.

Herman Friele was involved in the coffee business but probably spent a lot of his time on zoology and museum work. During the preceding years, he had worked extensively on describing the findings from the North Sea Expedition.

Foto/Photo: Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen